

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Лавріненка Віталія Анатолійовича
“Міжособистісна взаємодія у неформальних об’єднаннях як чинник
розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків ”,
представленої на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук за спеціальністю
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Дисертаційне дослідження Віталія Анатолійовича відображає актуальні тенденції розвитку сучасної психологічної науки, оскільки вивчення чинників становлення ціннісних орієнтацій сучасної молоді набуває сьогодні стратегічного характеру. Адже від того, які ціннісні позиції будуть характеризувати молодь в найближчі десятиліття залежить самозбереження українців в духовно-культурному плані. Зважаючи на те, що в сучасних соціально-політичних умовах відбувається нівелювання гуманістичних цінностей, натомість спостерігається домінуюча орієнтація молодих людей на цінності споживання, цінності модусу «мати», подібні дослідження вкрай важливі і перспективні.

Водночас важливо відзначити, що у сучасному суспільстві поряд з традиційними формами соціокультурного життя склалась і розвивається молодіжна субкультура, носіями якої є численні підліткові спільноти, що відрізняються характером соціальної спрямованості, групових цінностей та особливостями проведення вільного часу. Попри важливість проблема впливу підліткових субкультур на розвиток їх ціннісно-сміслової свідомості не стала предметом спеціального наукового дослідження. Цей аспект завжди розглядається принагідно, у контексті загальних проблем впливу неформальних об’єднань на становлення особистості підлітків, як правило, без заглиблення у каузально-динамічні параметри проблеми впливу на розвиток ціннісно-сміслової свідомості підлітків. Тому актуальність дисертаційного дослідження “Міжособистісна взаємодія у неформальних

об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків ” є безперечною.

Представлена робота відзначається чіткістю у визначенні об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження. Ґрунтовно описано комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів, спрямованих на розв'язання поставлених завдань.

Структурно доцільним є перший розділ дисертації – «Теоретичний аналіз проблеми ціннісно-сміслової свідомості підлітків», у якому здійснено системний аналіз теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності ціннісно-сміслової свідомості особистості та специфіки її розвитку у підлітковому віці. Ретельне опрацювання здобувачем науково-теоретичного матеріалу засвідчує ґрунтовний аналіз існуючих психологічних концепцій, що по-різному розглядають проблему психологічних детермінант неформальних об'єднань підлітків, у тому числі і ціннісно-сміслового її аспекту.

На підставі теоретичного аналізу чітко визначено основне поняття дисертаційного дослідження – «ціннісно-сміслова свідомість підлітків», яке розглядається як ««вершинне», цілісне, інтегративне утворення особистості, що відображає основні вектори певним чином структурованого осмислення людиною власного «Я», оточуючої предметної та соціальної дійсності у вигляді смислових конструктів та наративів на основі інтегрування власного життєвого досвіду з урахуванням актуальних дискурсів соціального існування та контексту діяльності».

Ґрунтовний системний аналіз наукового дискурсу з означеної проблеми дав можливість здобувачу окреслити основні причини входження підлітків до неформальних спільнот – це прагнення до самореалізації та засвоєння нових соціальних ролей; наявність конфліктів у сім'ї і бажання підлітка довести самостійність; вияв афіліації; конфлікти у формальній групі; прагнення взаємодіяти з певним типом людей; мрійливість підлітків, сприймання перебування у неформальному русі як романтичного способу життя; попадання підлітків під ідеологічне вербування членів об'єднань.

У другому розділі дисертації – «Емпіричне дослідження особливостей ціннісно-сміслової свідомості та міжособистісної взаємодії підлітків-неформалів» – розкрито методика та проаналізовано результати емпіричного вивчення ціннісно-сміслової свідомості підлітків-неформалів та представників контрольної групи.

Вагомим здобутком праці є обґрунтований науковий підхід Віталія Анатолійовича до конструювання комплексу взаємодоповнювальних психодіагностичних процедур, що дозволяє більш цілісно підійти до вивчення такого складного феномену «вершинної» психології як ціннісно-сміслова свідомість підлітків. Власне на підставі використання як більш стандартизованих питальникових чи психосемантичних процедур, так і якісних описових методів (проективного, наративного) здобувач мав можливість одержати розгорнуту багатоаспектну емпіричну інформацію щодо особливостей впливу неформальної взаємодії підлітків на розвиток ціннісно-сміслової свідомості. При цьому здобувач науково коректно використав методи статистичного аналізу, зокрема, факторний та кластерний. Особливого схвалення заслуговує дуже грамотна, наукова обґрунтована інтерпретація отриманих факторів та кластерів. Це вигідно виокремлює дане дослідження з-поміж інших робіт, де активно використовується факторний аналіз.

Заслуговує на високу оцінку неабияка наполегливість та організаційний хист, які проявив здобувач, організовуючи емпіричне дослідження. Органічно вплітається в загальну канву емпіричного дослідження, включення у сукупну вибірку не лише 156 підлітків, які входять до неформальних спільнот, але й групи з 156 підлітків, котрі не входять до таких груп. Це дозволило більш увиразнити емпірично відмінності у розвитку ціннісно-сміслової свідомості представників підліткових субкультур.

На підставі емпіричного дослідження проаналізовано особливості ціннісно-сміслової свідомості підлітків-неформалів – осмислення життя,

структурні та змістові характеристики смислів, ієрархія цінностей та параметри сенсожиттєвої кризи, типи і тенденції міжособистісної взаємодії – у порівнянні з підлітками контрольної групи та в контексті субкультур різної спрямованості. Встановлено, що підліткам-неформалам властиве переважання низького рівня осмисленості життя, схильність до децентрації, прагнення до ескапізму, неспроможність і небажання віднайти сенс життя. Неформали більше ідеалізують цінність досягнення у житті, хоча реально керуються цінностями гедонізму, отримання вражень, контролю над оточуючими і безпеки. При цьому підлітки контрольної групи характеризуються більш структурованою, цілісною та продуктивною ціннісно-смісловою свідомістю.

Третій розділ – «Особливості міжособистісної взаємодії у неформальних об'єднаннях як чинника розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків» – присвячено розкриттю особливостей впливу структурних та змістових параметрів взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміслової свідомості підлітків та обґрунтуванню програми розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків-неформалів.

Заслуговує схвалення також здійснене здобувачем ретельне порівняння емпіричних показників ціннісно-сміслової свідомості представників різних субкультур. Для цього експериментальна група була поділена на три групи: підлітки із агресивних субкультур, представники романтико-ескапістських субкультур, підлітки із епатажних субкультур.

Фактично здобувач створив власну оригінальну концепцію впливу змістових параметрів окремих субкультур на ціннісно-сміслову свідомість послідовників. Емпірично встановлено, що найбільш вагомими аспектами впливу неформальних об'єднань на ціннісно-сміслову свідомість підлітків є структурні компоненти організації субкультури (відкритість її меж провокує смислопошукову активність підлітків, а статусна ієрархія призводить до заміщення системи смислів дискурсами субкультури); механізмом змістового впливу – є вплив «сміслових шаблонів субкультури». При цьому жоден із

варіантів впливу дискурсів субкультури на ціннісно-сміслову свідомість не веде до її структурування та вирішення сенсожиттєвої кризи.

Досить продуктивною виявилася ідея факторизації усіх наявних емпіричних змінних, що дало можливість виявити якісно нові аспекти впливу активності у неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміслові свідомості підлітків-неформалів. На підставі узагальнення емпіричних даних, здійсненого факторного аналізу була побудована модель «Вплив міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміслові свідомості підлітків», яка отримала чітке наукове обґрунтування.

Важливо відзначити, що з метою зменшення проявів сенсожиттєвої кризи підлітків-неформалів, підвищення рівня осмисленості їх життя, розроблено програму розвитку ціннісно-сміслові свідомості підлітків-неформалів у контексті інтеграції їх комунікативного досвіду в субкультурах, яка складалася з п'яти модулів: «Вступна частина», «Усвідомлення власної системи цінностей і смислів у взаємодії», «Конструювання системи нових смислів і цінностей на основі усвідомлення свободи, ізоляції та беззмістовності», «Взаємодія в неформальних об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сміслові свідомості підлітків» та «Частина інтегрування досвіду». При цьому програма була апробована і доказана її ефективність.

Загалом, доцільно відзначити структурну раціональність, наукову коректність та професійність психологічного аналізу, чіткість та логічність викладу змісту дисертаційного дослідження. Усі три розділи є завершеними, містять ґрунтовні висновки. Достатня кількість таблиць та рисунків об'ємно ілюструє емпіричні дані, отримані на різних етапах дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання психологами діагностичного комплексу та розвивальної програми у роботі з представниками різних підліткових субкультур, а також у процесі підготовки фахівців з психології, соціальної роботи під час

викладання вікової, педагогічної, соціальної психології та психології особистості у закладах вищої освіти.

Варто відзначити також вагомий науковий доробок здобувача. Зокрема, результати дисертації викладено в 43 друкованих працях: з яких 12 – у наукових фахових виданнях України в галузі психології, 9 з них включено до міжнародних наукометричних баз.

Основні положення дослідження апробовані Віталієм Анатолійовичем на багатьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Автореферат дисертації повністю відображає її зміст.

Загалом, вважаємо, що дисертація Лавріненка Віталія Анатолійовича «Міжособистісна взаємодія у неформальних об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків», виконана на високому науковому рівні, присвячена актуальній темі, містить наукову новизну, є теоретично та практично значущою.

Водночас, вважаємо за необхідне зробити деякі зауваження і побажання щодо роботи:

1. На наш погляд, дещо звужено розглядається поняття «неформальні об'єднання», котрі зараз набувають ваги у молодіжному середовищі, що є важливою рисою сучасного життя, ознакою його динамічності та прогресивності. Досить часто для підлітків це є можливістю реалізувати значущі потреби у спілкуванні з ровесниками, соціальному визнанні та самоствердженні, своєрідним пошуком нових шляхів самореалізації молодої людини. Це можуть бути і різні гуртки за інтересами, екологічні, національно-культурні товариства, самодіяльні творчі об'єднання, різні альтернативні рухи тощо. На нашу думку, дещо розмивається відмінність понять «неформальні об'єднання» і «підліткові субкультури». Відтак, і дещо акцентується негативний вплив неформальних об'єднань на ціннісно-сміслову свідомість підлітків.

2. Сукупна вибірка дослідження склала 312 осіб, з яких 214 хлопців та 98 дівчат. Відтак, тут в силу об'єктивних обставин простежується

гендерна нерівність, що деякою мірою знижує репрезентативність вибірки. Утім, у дисертації зазначено, що сукупна вибірка поділена на контрольну (156 осіб) та експериментальну (156 осіб) групи, а експериментальна, в свою чергу, поділена на три групи: підлітки із агресивних субкультур, представники романтико-ескапістських субкультур, підлітки із епатажних субкультур. Однак у роботі не зазначено критерії виокремлення, поділу, а також не проаналізовано склад вибірки представників різних підліткових субкультур, які стали об'єктом дослідження.

3. Рецензована дисертація значно б виграла, якби більше уваги було приділено аналізу внутрішніх механізмів становлення ціннісно-сислової свідомості особистості. Адже процес розвитку ціннісно-сислової свідомості істотним чином залежить від того, чи цінності, для прикладу, інтроєктовані чи інтерналізовані. Зокрема, аналізуючи особливості впливу змістових параметрів окремих субкультур на ціннісно-сислову свідомість послідовників, здобувач зазначає, що механізмом такого впливу є інтеграція «сислових шаблонів субкультури» у ціннісно-сислову свідомість через спілкування її членів, тексти пісень, гасла, «пости» у соціальних мережах, літературу, що відповідає ідеології даної субкультури і, власне, такі «шаблони» надають підліткам «готові» і сформульовані сислові конструкти. Насправді, мова йде про механізм інтроєкції, як некритичне відчужене неосислене засвосння стандартів та цінностей, що веде до дезінтеграції особистості, на відміну від механізму інтерналізації. На нашу думку, це також допомогло б більш науково обґрунтовано підійти до розробки розвивальної програми і зумовило б її більшу ефективність.

4. У тексті дисертації та авторефераті зустрічаються як стилістичні, так і граматичні огріхи та деякі неточності. Зокрема, замість «спрямована» вживається «направлена», замість «як» – «в якості», «низка» – «ряд», «ставлення» – «відношення», «цілісна (інтегрована) свідомість» – «зв'язана свідомість», «суперечливі» – «протирічні», «несприятливе соціальне

становище» – «неприємне соціальне положення», «активне соціально-психологічне навчання» – «активне соціально-психологічне навчання» тощо.

Проте зазначені побажання не знижують наукового рівня дисертації, а швидше розкривають її потенціал та емпіричну потужність. Результати дисертаційної роботи і висновки достатньо обґрунтовані теоретично та підтверджені емпіричними даними.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертація Лавріненка Віталія Анатолійовича «Міжособистісна взаємодія у неформальних об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сислової свідомості підлітків», є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), які висуваються до кандидатських дисертацій, і відповідає профілеві спеціалізованої вченої ради К 26.133.04, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Г.К. Радчук

Підпис
засвідчують
Начальник Школи кадрів